

WESZPRÉMI ISTVÁN (1723–1799) ORVOS, LEXIKONOGRÁFUS
KÖNYVEINEK ÉS CIKKEINEK BIBLIOGRÁFIÁJA
(AZ ÁLTALA ÖSSZEÁLLÍTOTT JEGYZÉKEK ALAPJÁN)¹

Összeállították a Magyar Tudománytörténeti Intézet munkatársai
Gazda István vezetésével.

1. A' Magyar országi Keresztyén Királyoknak Historiája, versekben foglalva, Bécs, 1752. 4°.
2. Programma MÁRIA THERESIA, Sex Anagrammata & eorum elucidationes. [Kítétel; Mária Terézia. Hat egymást kölcsönösen megvilágító betűkiforgató alak, bővebb megfejtésükkel együtt]. Bécs, 1752. folio.
3. Tentamen de inoculanda Peste. [Dolgozat a pestisoltásról]. London, 1755. 8°, 2½ ív. Ismertetve a londoni tudósoktól a (Havi Szemle) júliusi számában a 77. oldaltól kezdve, 1755.
4. Disputatio inaugur. Medica, sistens Observationes Medicas. [Orvosi megfigyeléseket tartalmazó orvosavató értekezés]. Utrecht, 1756, 4°, 4 ív. Újra kiadva Lausanne, 1768, közölve a [Betegségek és gyógyításaik történetére vonatkozó Haller-féle értekezések] VI. kötetének 226. számában. Morgagni többször dicséri (A betegségek okainak és fészkeinek boncolás útján való földerítése) című művében.
5. A' Kisded Gyermekeknek nevelésekről való rövid Oktatás, mellyben elől adatik, miképpen kellessék azokkal bántani születésektől fogva három esztendő korokig. Hozzá adattak a' végin az egészségnek fenntartására és a' hosszú életnek megnyerésére tartozó szükséges Regulák. Kolozsvár, 1760, 8°, 6½ ív.² A lipcsei tudósok a [Jegyzetek a természet- és orvostudományban történt dolgokról] a X. k. IV. részének 753. oldalán ezt a latin címet adták ennek a kis könyvnek: 'Brevis institutio educationis infantum, in qua proponitur, qua ratione infantes, ab ipso partu ad tertium usque annum educari debeant, cui sub finem adiunctæ sunt necessariæ regulæ ad sanitatem tuendam, et senectutem acquirendam' [Rövid oktatás a csecsemők neveléséről, mely azt adja elő, hogy hogyan való nevelni a kisdedeket születésük pillanatától kezdve három éves korukig. E mű végéhez az egészség ápolására és az öregkor elérésére vonatkozó szükséges utasítások vannak csatolva].
6. Bába-mesterségre tanító Könyv. Debrecen, 1766, 8°, 12 ív, 17 ábrával és 9 táblával.³
7. Gazda Ember Könyvetskéje. Nagyszeben, 1768, 8°, 4 ív.
8. Observatio Medica, De procidentia vaginæ totali. &c.
2-da. De Harmaphrodita Debrecinensi. &c.
3-tia. De Asparagi virtute aphrodisiaca. Baldinger in Novo Prompt. Med. Volum. I. Part. I. pag. 474. & Biograph. Cent. II. Part. II. pag. 237. & seq.
9. Fallacia existentia Auri vergetabilis Hungarici &c. Wienerische Anzeig. 1773. Part. X. p. 78.
10. De Medicis Hungariæ, Matthiæ Corvini ætate. &c. ibidem. 1774. Part XII. p. 89.
11. Von Ungrischen Uibersetzungen der heil. Schrift. Ungr. Magazin. Vol. III. Part. IV. p. 491.

12. Succincta Medicor. Hung. & Transilv. Biographia.
 – – Centuria I. Lips. 1774. 8.⁴
 – – Centuria II. Pars I. Wienn. 1778. 8.
 – – Centuria II. Pars II. Vienn. 1781. 8.
 – – Cent. III. Decas I. & II. Vien. 1787. 8.
13. Magyar Országi 6 különös Elmélkedések. Posonyban 1795. 8. min.⁵
 – – úgymint:
 A' Magyar Szent Koronáról. 5 Szakaszban.
 A' Magyar Királyné Vizéről.
 A' legrégibb Magyar Grammatikáról.
 Némelly régi Magyar Királyoknak ritka Pénzeikről.
 A' Magyar Országi Szőlő tőkéken nőtt Aranyról.
 A' Magyar Országi régi Orvos Doctorokról.
14. Luctus Pannoniæ, némelly Tódalékokkal, maga életével és Halálával. Posonii. 1799. 8.⁶

*

DIÓSADI ELEKES GYÖRGY (1908–1977): WESZPRÉMI ISTVÁN MŰVEINEK JEGYZÉKÉHEZ⁷

Mintegy próbaképpen írta 'De Medicis Hungariæ Matthiæ Corvini ætate' dolgozatát 1774-ben, amelyet még abban az évben a 'Succincta' első kötete követett. Utóbbinak vaskos kézírata a debreceni kollégium levéltárában található,⁸ többféle írással írva (talán diktálta helyenként), a kézirat végén megjegyzi, hogy Buttinghausen 1769. júniusban heidelbergi levelében közölte készülő munkáját. A könyv vége felé közli saját művei címét, ugyanitt felsorolja az akkor még *kiadatlan műveit* is.⁹

Az ekkor még ki nem adott művei a következők:

1. Relatio de præparatione et administratione ad inoculationem Variolarum necessariis. Liber Jac. Burges Med. Doct. Londin 1754. edit, in Latinum sermonem versus ex Anglicis. [Beszámoló a himlőoltáshoz szükséges előkészületekről és szervezésről. A könyvet Jac. Burges londoni orvosdoktor adta ki 1754-ben.] Weszprémi ezt lefordította angolról latinra.

2. Institutiones Catecheticæ Danielis de Superville ex Gallicis in Hungariam Translatæ. [Daniel de Superville hitoktatási elvei.] Weszprémi ezt lefordította franciából magyarra.

3. Mulier temulenta Holbergiana methodo feliciter curata. Fit hujus mentio in Inaug. Disp.-rum 3. pag. 26. [A Holberg-féle módszerrel szerencsésen meggyógyított reszkető asszony. Erről a 3. doktori értekezés 26. oldalán esik szó.]

4. The grand Question debated, or an Essay to prove that the soul of man is noth neither can it be immortal. The whol founded on the arguments Locke, Newton, Pope, Burnet, Watts etc. Dublin an 1751. 4°. plag. 10. Liber hic cum sit impius et cimmeriis dignus tenebris Translationem Hungaricam præsentibus amicis in furnum ardentem conjeci anno 1764. die 16 Septembr. [A nagy vitakérdés, avagy prózai esszé arról, hogy az emberi lélek semmiképpen nem lehet halhatatlan. Az egész Locke, Newton, Pope, Burnet, Watts stb. érveire alapozva. Dublin, 1751. Negyedré. 10 ív. Mivel ez a könyv káromló és a pokol sötétjére méltó, a

magyar fordítást barátaim jelenlétében a lobogó kemencébe vetettem 1764. Szeptember 16. napján.]

5. De procidentia vaginæ totalis et plenaria illius inversione, cum descensu in eam uteri, ad genua usque fere pendulæ, in Virgine XX. annos observata et feliciter curata, et plures hujusmodi observ. clinicæ. [Az egész hüvely előreesése és teljes kifordulása, majdnem a térdig lógó méhvel együtt, amelyet egy 20 éves szűzön figyeltek meg, és amelyet sikeresen meggyógyítottak, valamint több efféle klinikai megfigyelés.]¹⁰

6. Examen chirurgicum, quale ex Intimato Exc. Consil. Reg. Locumten. Ad diem: 28. April an 1761. emanato subire tenebantur omnes ac singuli in posterum chirurgiæ candidati, qui in gremium Societatis Chirurgorum L. Regiæque Civitatis Debreczinensis cooptari voluerint. [Sebészti vizsga, amelyet a magasságos királyi helytartótanács 1761. április 28-án kiadott rendeletéből minden egyes sebészjelöltnek egytől egyig eztán le kell tennie, ha Debrecen szabad királyi városa Sebésztestületének kíván tagja lenni.]¹¹

7. Tractatus de curanda Lue Pecorum agri Debreczinensis theoretico practicus. Exc. Consil. Reg. Locumten. jussu scriptus et eidem Exc. Cons. Regio an 1768. mensi Septembri sub missus. [Elméleti-gyakorlati tanulmány a debreceni marhavész gyógyításáról.]

8. A Succincta Medicorum Biogr. ekkor még kiadatlan második kötete.

*

Ezt kiegészíthetjük a Szinnyeinél közölt, nyomtatásban megjelent műveivel:

1. A Magyar-Országi Keresztyén Királyoknak Históriája versekbe foglalva. Bécs, 1752.

2. Programma. Maria Theresia. Sex Anagrammata Deorum elucidationes. Bécs, 1752.

3. Tentamen de inoculanda Peste. Londini, 1755.

Csak két példánya ismeretes: a heidelbergi és a washingtoni könyvtárban. Franciára és angolra is lefordították.

Érdekes, hogy Weszprémi maga nem emlegeti ezt a művét, pedig a 'Monthly Review' igen dicséri. Győry Tibor megállapítása szerint¹² ez a Boerhaave és Hoffmann szellemében írt mű az antitoxikus terápia első harcosa; a Kolle–Wassermann-féle bakteriológiai kézikönyv pedig úgy nyilatkozik a Weszprémi-féle pestis elleni védőmódszerről, mint amit az angolok 140 évvel később Indiában megvalósítottak.

4. Disputatio inauguralis medica sistens Observationes Medicas. Trojeeti ad Rh., 1756.

Weszpréminek 'De procidentia vaginæ', 'De hermaphrodita debreczinensi' és 'De Asparagi' című, három értekezését foglalja magában. 14 megfigyeléséről számol be, 28 kérdésre felel meg Boerhaave, van Swieten és Hippokratész szellemében. Első megfigyelés 1753. február 13. Ezt a művét Morgagni 'De sedibus et causis morborum' (Venetiis, 1761), több helyen idézi. (...) Megjegyzem, Morgagni említett könyve több magyar szerzőt is idéz: így Raymann János Ádámot,¹³ Segner János Andrást,¹⁴ Cramert.¹⁵ Ugyancsak ő említi a Cantharis (kőrisbogár) gyakori használatát a magyaroknál.

5. A Kisded Gyermekeknek nevelésekről való rövid Oktatás, melyben előadatik, miképpen kellessék azokkal bánni születésektől fogva három esztendőig. Hozzáadattak a végén az Egészségnek fenntartására és a hosszú életnek megnyerésére tartozó szükséges Regulák. Kolozsvár, 1760.

Gr. Tholdy Ádám tábl. assessornak ajánlotta. Itt követeli, hogy a bábamesterség oklevélhez (vizsgához) köttessék. A kisgyerekek korai halálának okát a helytelen ételmezésben és

ruházkodásban látja. Ne forralt, hanem nyers tejet használjanak. A gyerek ülve egyen. Öröklődő nemzetséges nyavalyák: a golyva, frantzus, süly, örültség és a nyavalyatörés.

'Az egészségnek fenntartására szükséges regulák'-ban a felnőtt emberek életét szabályozó egészségügyi rendelkezéseket ismerteti.

6. Bába-Mesterségre tanító Könyv. Krantz Nep. Jánostól, melyet magyar nyelvre fordított. Debreczen, 1766. 9 rézm. táblával.

A bábamesterségről a legelső magyar könyv, amely fordítás Henrik Crantz német könyvéből. Ezért kapta Mária Terézia kitüntető érmét.

7. Gazda-ember Könyvecskéje... Angliában írta ezt Wood Edward... Magyarra ford... Szeben, 1768. (Újabb kiadása Pozsonyban, 1776. Két rész egy kötetben.)

8. Succincta Medicorum Hungaricæ et Transilvaniae Biographia. Excerpta ex adversariis auctoris. Centuria prima. Lipsiæ, 1774. Centuria altera, Pars priori et posterior. Wiennæ, 1778., 1781. Centuria tertia. Decas I. et II. Tomus IV. Wiennæ, 1787. Egy táblázattal és 2 rézm.

Archaeologiai és irodalomtörténeti tekintetben is igen gazdag anyagot nyújt.

9. Magyar Országi öt különös Elmélkedések. I. A magyar szent koronáról. II. A magyar királyné vizéről. III. A legrégibb magyar grammatikáról (Sylvester János által). IV. Némely magyar királyoknak ritka pénzeikről. V. A magyarországi szőlőtökében nőtt és nevelkedett aranyról. Pozsony, 1795. Végén: Az öt magyar országi elmélkedéseknek toldalékja, avagy hatodik elmélkedés a magyar országi régi orvosdoktorokról.

'A magyar szent koronáról' c. fejezetet eredetileg magyarul írta Wespzprémi, és mint a Nemzeti Könyvtár kéziratára Fol. Hung. 671. kézirat megjegyzése mondja, az Ephemerides Latinæ igazgatójának, Paul Spilenbergnek a kérésére fordította le latinra: Dissertatio de regni Hungariæ (Corona, 1791). Wespzprémi ebben a dolgozatában megállapítja, hogy a koronát Ducas Mihály adta, akinek képe és neve is rajta van, és mint aki maga is orvos volt, a koronán alkalmaztatta több gyógyító szent képét, így Szt. Kozma és Damjánét, Szent Györgyét, Szent Demeterét.¹⁶

'A magyar királyné vizéről'¹⁷ c. fejezetről: ezt a munkáját Beckmann német tudós¹⁸ „vanus et inanis”-nak nevezte 1780-ban. Wespzprémi igen elkeseredetten védekezik Johannes Friedrich Blumenbach-hoz – a Brownismus híres támadójához – 1793-ban írt levelében,¹⁹ ahol kimutatja, hogy Beckmann műve tulajdonképpen semmi újat nem ad, mindazt ő is megírta, mégpedig jóval régebben, és a forrásmunkákat is ő, Wespzprémi szedegette össze. Tudjuk, hogy ennek a kornak egynémely német tudósa szívesen vitatott el jogtalanul a maga számára magyar prioritásokat, pl. így akarta elvitatni a tellúr felfedezését Kitaibeltől Klaproth 1803-ban; Dollinger is említ hasonló durva „eltulajdonítást” az 'Orvosképzés'-ben megjelent önéletrajzában.

A harmadik cikk a 'Legrégibb Magyar Grammatikáról' (Sylvester Jánoséról) szól.

A negyedik rész 'Némely régi magyar királyok ritka pénzeikről' szól. Ezt 1794. január 14-én Göttingában deákra fordítva felolvasta a tudományos társaság előtt. (Ámbár nem tudjuk, hogy személyesen volt-e kint?)²⁰ Ebben leírja, hogy Geyza és László pénzein szerepel először Szűz Mária, karján „pólás” csecsemővel. Itt írja, hogy „reszkető kezeim az írásban ellankadtanak”. Itt ír az „országgháborító” Rákóczi Ferencről. Az utóiratban említi, hogy 1794-ben bizonyos göttingai tudós: Gatterer János – mint bíráló – az 'Anzeiger' hasábjain kétségbevonta Wespzpréminek egynémely állításait, amely támadások Wespzprémi szerint nem állják meg a helyüket.

Az ötödik értekezés címe: 'A magyarországi szőlőtőkéken nőtt s nevelkedett aranyról'. Az arany: „matskaméz”, mint a szilvánál, meggyénél. Ezzel kapcsolatban említi, hogy Susanna leánya özvegy férjénél neki is volt egy tepliczi aranygyűrűje rubinnal, Hygieia képével, révkomáromi római leletből.

Végül hatodik értekezésként adta 'A magyarországi régi doktorok' című értekezését, melyben néhány, V. Ulászló koráig élt orvostól emlékezik meg.

10. Pannoniæ Luctus... Cracoviæ anno MDXLIII. Viennæ, 1798. (Elöl Járó Beszéd Weszprémitől: pp. I–XXIV.)²¹

Újabb kiadása: Posonii, 1799. Cui in fine recenter accesserunt: I. Consolationes adversus terrores Mortis ad mentem Car. Delincourti Versibus Leoninis expressæ, adiectis nonnullis diversi argumenti Epigrammatibus. II. Az Egészségnek fenntartására, és a hosszú Életnek megnyerésére tartozó Regulák. III. Tudós Weszprémi István Orvos Doctor Ur élete leírásának rövid kivonása, rézbe metszett Epitaphiumával.²²

A könyvet először Vietor Hieronymus 1543-ban Krakkóban adta ki, most pedig Weszprémi és Domokos Lajos (a híres debreceni főbíró) adták ki. Öt részből áll. Az első rész versek gyűjteménye, melyeknek írói: Wernher György, Lang János, Bonamicus, Camerarius, Joan. Ant. Cassoviensis etc. (Utóbbtól három vers van, egyikben magáról és családjáról ír.) A második rész: Consolationes adversus terrores Mortis ad Mentem Car. Delincourti Versibus Leoninis etc. Ezeket a verseket a Tótzó partján írdogálta Weszprémi:

„Jam jam fata vocant, ceu Cygnus concino carmen
Ad vada Totzónis funeris ipse mei.
W-pr-i Medicus morior, Medicina Valeto,
Tu solus mihi fer, Christe Redemptor, opem.”²³
an 20. Jan. 1798.

Önkéntelenül eszünkbe jutnak az angol költői „tavi iskola” tagjai: Coleridge, Wordsworth, Southey a 18. század végén Sommersetshire-ban a Windermere tó partján.

A könyv harmadik része Mária Teréziát dicsőítő 'Programma', mely 1752-ben Bécsben is megjelent. A negyedik rész az egészségnek fenntartására és a hosszú életnek megnyerésére tartozó regulák. Ugyanez megjelent 'A kisgyermeknek nevelésekről' szóló könyvéhez csatolva is 1760-ban. Végül az ötödik rész Weszprémi életrajza és műveinek felsorolása, valószínűleg veje, Földi János orvos összeállításában.²⁴ A könyv címlapja előtt rézbe metszett epitaphium, Hygienét, napsugaras Olympost, szárnyas lovat és egy város látképét ábrázolja. Alatta felirat:

„Pannoniæ Luctum Weszprémi cura recudit.
Ultima, quem luctus terminat ecce suus.”²⁵

Hogy ezt az utolsó munkáját milyen nagy gonddal készítette elő, mutatja 1798. április 27-én Báthori Gábor pesti ref. lelkész, későbbi püspökhöz írt levele, mely szerint azért adja a budai nyomdának a munkát, mivel szép görög betűi vannak. Jellemző Weszprémire, hogy ezt a munkáját is önzetlenül adta ki, a maga részére annyi példányt kér, amennyit a nyomdász akar adni, a többit a nyomdász maga hasznára fordíthatja.²⁶

Szinnyeinél nem szereplő publikációja:

Keresztesi József teológus néhány érméről ír a 'Bécsi Magyar Curir'-hoz tartozó 'Musa' 1787. április 21–25-i számában.²⁷

*

További kéziratai

- Herbárium siccuma három kötetben a debreceni ref. kollégium állandó kiállításán látható. A széteséstől veszélyeztetett könyvet, sajnos csak üveg alatt lehet vizsgálni. Ez a munka tulajdonképpen kéziratossá növénygyűjtemény.
- A szentírás magyar fordításáról szóló cikket Gulyás István említi.
- A Palatina catechesis magyarországi története című dolgozatának kézirat töredéke 365–371. oldalig megvan a Nemzeti Könyvtár kéziratárában²⁸ és a források és vonatkozó irodalom ismertetéséből áll; említi a Heidelbergi Káténak Tarpai által történt fordítását.
- Egynémely magyar orvosokról írt dolgozatát²⁹ szintén Gulyás István említi. A latin kézirat töredék, a 235–285. oldalig terjed és a Succinctából is ismert néhány magyar orvosokról emlékezik meg. A magyar fordítás Gulyás szerint 1795-ben készült. A 258. oldalon érdekes Apáti Miklósnak búbo elleni és egy carbunculus elleni receptje. Magáról Apátiról is igen bőven emlékezik meg. Egyik helyen felsorolja a debreceni ispotály és a debreceni egyház papjait. A 285. oldalon egy láz elleni benedictiót közöl: Benedictio B. Salvatoris ab Horta Franciscani contra febres.
- Megemlítendő még egy kézírata:³⁰ 'Excerpta e Biogr. med. Hung. et Transs. ad Bataviana Spectantia', mely a Succ. Biogr. 1–3. kötetéből néhány kiragadott fejezetet tartalmaz. Valószínű, hogy részben kritikai, részben propaganda céljaira készült.

*

Magával a Succ. Biogr.-val e helyen nem kívánunk bővebben foglalkozni.³¹ Az eddig elmondottakkal azt kívántuk bemutatni, hogy milyen hatalmas és sokágú szellemi munkát fejtett ki Wespri és 29 éves korától szinte halála évéig nem szűnt meg dolgozni, irányítani a magyar szellemi életet. A Nemzeti Könyvtár kéziratára³² örzi Wespriének még egy kéziratát, ezek a 'Projectum Articuli de Systemate Generalium Principiorum Nationalis Educationis'-ra 1796-ban, saját kezűleg írt megjegyzései.³³ Sajnos, levelei még nincsenek gyűjteményesen kiadva, pedig igen értékes forrásmunkául szolgálnak a 18. század magyar szellemi-történeti fejlődéséhez, hiszen igen kiterjedten levelezett Béccsel, Németország több kiválóságával, van Swietennel, az Oroszországba kizsármazott Peken Kristóffal, Kollárral, Pray-val, Perliczivel stb.

Munkásságának látható eredményei is voltak. A debreceni 1773–1774. adózási évben a Varga utcai 1. tized 67. sz. alatti házat, illetve telket Kapros Gáspár successora, M. Nagy Sámuel adta el (vagy vette meg). Kapros Gáspár neve Csátary Istvánéval együtt nagyon sűrűn szerepel a ref. ispotály inspektorátusában 1737–1754-ig.³⁴ Wespri 1766-ban nősült először, elvette az előbb említett Gáspárnak Éva nevű leányát, s az 1779–1780. évi kéziratossá adólajstrom szerint³⁵ a Varga utca 1. tized 67. sz. alatti ház Wesprié. Ugyancsak az övé egy malmos telek 322,3-ad (4 Rft. 83 kr. adóval), 40½ Kl föld (81 kr. adó) és egy és fél malom (12½ kr. adó). Egyik szomszédja 66. sz. a Verzál Joachim Kalmár, a 68. sz. a Bihari István malom telke volt.

Daday úgy gyanítja, hogy Wespri a 1780-as években már gyengélkedett. Cornideshez 1784-ben írt levele szerint – rövid időn belül – kénytelen befejezni a Biogr. 4. kötetét. Nem tudjuk, hogy egészségileg hogy állott. Az kétségtelen, hogy már 1759-ben Hatvani professzor helyettesítette a Bossányi családnál Wespriét, nem tudjuk, betegség, vagy elfoglaltság miatt.³⁶ (...)

Ernyey József főigazgató úr szíves volt figyelmemet felhívni arra, hogy a Biogr. III. centuria 2. decasában Wespri a további folytatást ígéri.³⁷ Hogy külföldön is mennyire

becsülték, mutatja a 4. kötet utószava a bécsi kiadótól, mely szerint Magyarországnak Wespérmi az, ami Jénának Hamberger.³⁸

1787 őszén a biográfia utolsó kötete megjelent Trattnernél. A végére oda is írta: „Wespérmi elrekesztette a folyót, eleget ittak már a mezők”.³⁹

*

1778-ban a Pesti Tudós Társaság választja tagjának, majd a jénai mineralógiai társaság, a lipcsei Societas Jablonoviana, s végül 1793-ban a göttingeni tudós társaság tagja, mégis nagyon elkedvetlenedik, mikor egyik művének német bírálója, Gatterer keményen és igazságtalanul ír felőle, egy másik pedig, Beckmann, kétségbevonja állításait.⁴⁰

Betegeskedni kezd s a lélekben és testben megtört ember, bár az orvosok életrajzi tára negyedik centuriájában még felsorolja, hogy a következő kötetben melyik 100 magyar orvos életrajzát kívánja közölni – ígéretét már nem tudja megtartani s írja hatyúdalában:

„iam satis prata biberunt”.⁴¹

1799. március 13-án, tíznapos betegeskedés után, agyvérzésben meghalt. Idősebb Révész Imre így ír felőle:

„Nem hiszem, hogy nagyobb tudóst, mint ő, szült volna valaha Veszprém földje.”⁴²

A 'Magyar Kurir' pedig egy külföldi professzor szavait idézi:

„Jertek elő, atyák és anyák, tanuljátok meg annak a Pannóniai Apollónak hasznos munkájából, miképpen kelljen a gyermekeket jól nevelni.”

És megtérőben Istenhez, a halála évében írt vallásos költeményében szelíd lemondással énekli:

„Jam jam fata vocant, ceu Cygnus concine carmen
Ad vada Totzónis funeris ipse mei.
Weszprémi Medicus morior, Medicina, Valeté?
Tu, solus mihi fer, Christe Redemptor, opem!”

A két utolsó sor egykorú fordításban.⁴³

„Maradjatok magatoknak mindenek, ti itt, orvosi szerek!
Te pedig, Úr Jézus, jöjj el és orvosló kezeiddel gyógyíts meg engem.”

¹ Wespzprémi István saját négykötetes lexikona negyedik kötetében a 921–927. oldalon adta közre az 1768-ig megjelent művei jegyzékét, majd e bibliográfia folytatását kézirata alapján veje, Földi János adta közre Pannoniæ Luctus (Pozsony, 1799) c. Wespzprémi-kötet 91–92. oldalán. E két eredeti munka alapján készült ez a bibliográfia.

² Nyomtatott Páldi István által.

³ Reprint kiadása: Bába mesterségre tanító könyv. Az előszót írta: Lampé László. Bevezette: Szállási Árpád. Debrecen, 1994. [XIV], 178 p.

⁴ Azaz 8-adrét méretben.

⁵ Azaz kis 8-adrét méretben.

⁶ Azaz 8-adrét méretben.

⁷ Forrás: Diósadi Elekes György: Adatok Wespzprémi István dr. életéhez és munkásságához. = Orvosok és Gyógyszerészek Lapja, 1937. 12. sz. pp. 287–288.; 1938. 2. sz. pp. 47–48.; 1938. 4. sz. pp. 95–96., továbbá: Diósadi Elekes György: Wespzprémi István a híres debreceni orvos. = Debreceni Szemle, 1944. pp. 108–112, 151–159.

⁸ E. jelzet 24. 24.

⁹ Megtalálhatjuk még Horányinál is: Alexius Horányi: Memoria Hungarorum. Vol. 3. Viennæ et Posonii, 1777. p. 559.

¹⁰ Ez és a debreceni hermaphroditáról és az asparagusról írt dolgozata megjelent 'Disp. inaug. sist. observ. med.' címen 1756-ban.

¹¹ Ha jól tudom, e kézirat Magyary-Kossa professzor úr birtokában van (– Diósadi megj.).

¹² V. ö. az Orvosi Hetilap 1909. évfolyamával

¹³ V. ö. Succincta eredeti kiad. 1. köt. p. 120.

¹⁴ V. ö. Succincta eredeti kiad. 1. köt. p. 21.

¹⁵ V. ö. Succincta eredeti kiad. 1. köt. p. 201.

¹⁶ Megjelent a 'Hadi és Más Nevezetes Történetek'-ben, a 'Bécsi Magyar Kurir'-ban (1790) és a 'Magyarországi öt különös elmélekedések'-ben.

¹⁷ Első megjelenése: Magyar Hírmondó, 1793. p. 658.

¹⁸ Beiträge zu Geschichte der Erfindungen. Vol. II. part. 3.

¹⁹ OSZK Kézirattár. Fol. Lat. 3175.

²⁰ Magyar nyelvű kézirata az OSZK Kézirattárában Fol. Hung. 914. sz. alatt található.

²¹ Teljes címe: Pannoniæ luctus. Quo principum aliquot, et insignium virorum mortes, aliique funesti casus deplorantur. Cracoviæ anno 1544. litteris Hieronymi Victoris impressus, nunc vero præfatione hungarica auctus, recusus est. Viennæ, 1798. XXIV, 55 p. Typ. Alberti viduæ, sumtibus scriptorum ephemeridis, Magyar hirmondó nuncupatæ.

²² Második kiadásának teljes címe a következő: Pannoniæ luctus. Quo principum aliquot, et insignium virorum mortes, aliique funesti casudeplorantur. Cracoviæ anno 1544. litteris Hieronymi Victoris impressus, nunc vero præfatione hungarica auctus, recusus est. Cui in fine recenter accesserunt: I. Consolationes adversus terrores mortis ad mentem Car. Delincourti versibus Leoninis expressæ, adiectis nonnullis diversi argumenti epigrammatibus. II. Az egészségnek fenntartására, és a hosszú életnek megnyerésére tartozó regulák. III. Tudós Wespzprémi István orvos doctor ur élete leírásának rövid kivonása, rézbe metszett epitaphiumával. Posonii, 1799. XXX, 92 p. Typ. Sim. Petri Weber.

²³ A vers magyar fordítása a következő:

„Immár hív a halál, hattyúként zengem e versem
Tótzó partjánál, önnön gyászdalomat.
Wespzprémi doktort temetem, búcsúzz medicina
Krisztus, Megváltó, csak Te segíts utamon!”

Mindehhez hozzászeli Magyary-Kossa Gyula a következőket: Ez a „vadum Totzónis” némi fejtörésembe került, mígnem debreceni emberektől meghallottam, hogy városukban ma is megvan a „Tóczós kert”. Kiderült, hogy régi szó, mely a „tót aszó”-ból lett rövidítve, összevonva. Ugyanígy képződött a „Szikaszó”-ból Szikaszó, a „Berekaszó”-ból Berekszó. Ecsedi István (Népies halászat, p. 6.) szerint „ha avíz a füvet nagyobb területen elborítja, Tóció a neve”.

²⁴ Daday András szerint.

²⁵ „Pannon Gyászról írt legutóbb Wespzprémi, de íme önnön létidejét zárta együttal e gyász.”

²⁶ A levél a debreceni ref. koll. könyvtár állandó múzeumában van.

²⁷ Keresztesi J. élete. = Theologiai Szemle, 1928. p. 362.

²⁸ OSzK Kézirattár. Fol. Hung. 917.

²⁹ OSzK Kézirattár. Fol. Lat. 3176.

³⁰ OSzK Kézirattár. Oct. Lat. 362.

³¹ Daday András igen alaposan és maradék nélkül megírta annak történetét.

³² OSzK Kézirattár. Fol. Lat. 349.

³³ Ennek ismertetését más alkalomra tartjuk fenn.

³⁴ Herpay Gábor: A debreceni református ispotály története. Debrecen, 1929. p. 43.; 1756-ban pedig szenátor lett Kapros Gábor.

³⁵ Debreceni Városi Levéltár, Repartitio quanti contributipnalis pro annis 1779–80.

³⁶ Lósy-Schmidt Ede: Hatvani István élete és művei. Debrecen, 1931. p. 102.

Ehhez fűzi hozzá Magyary-Kossa Gyula:

„És mint Daday jól írta, fia halála is elkésérítette; a debreceni ref. egyház születési anyakönyve szerint (p. 301.), 1763. május 15-én István nevű fia született, akinek keresztszülei voltak. Ez a fia 1783-ban halt meg, ugyanekkor Imre nevű öccsének haláláról is tesz említést. Ez utóbbi 1783. április 23-án halt meg és így nem volt fiú örökös. Ugyanezen év április 30-án transactionalis levelet ír:

„M. D. Wespzémi István és Csáti Éva (Wespzémi első felesége testvérének, Csáti Sámuelről született leánya, Sándorházi József sebész felesége) Transactionalis levele. Wespzémi István fia és öccse, néhai Imre mostanában lett halála által első felesége, M. Kapros Éva halálával magva szakadván (ennek testvére, Kapros Mária, Csátiné).

1. Wespzémi István a Varga utcában, a Sánta-közből lévő két Lisztes és egy Kása malombeli jussáról és azok építtetésekre tett költségeiről egészben lemond, Csáti Éva és cointeressatusinak átbocsájtja.

2. A húga asszonynak elengedi 1000 R. frt.-hoz közel álló adósságát és 1000 R. frt. és 100 frt. adósságra ad obligatoriát.

3. A boldogfalvai kertben levő két nyilasnyi Kapros-szöllőt hűgának adja; azon évben ő maga művelteti és két hordót ad.

4. Első feleségétől való ezüstkanalakat, késeket, poharakat és különböző aranyakat is neki adja.

5. Imre sebbeli óráját a sógor Sándorházinak adja, fia ruhájával együtt.

6. Csáti Éva igéri, hogy ezekkel megelégszik, Wespzémit nem fogja perelni.

Dátum: 1783. 30. ápril., Debrecen.” (Forrás: Debreceni Városi Levéltár, Relatio-k)

Wespzémi második felesége 1766. óta a Szikszóra való Miskoltzi Mária, ki férjét túlélte. Törös Lászlónak szerint, úgy az ő, mint magának Wespzémi Istvánnak és Ormos Andrásné, szül. Wespzémi Zsuzsannának epitaphiumát Sárvári Pál nagykorösi, majd debreceni professzor írta (erre vonatkozólag lásd még Daday András idézett cikkét, amellyel ellentmondani látszik). Szükségesnek látom megemlíteni még, hogy Wespzéminek egy Ilona nevű leánya egész fiatalon, 1769. március 18-án epilepsziában halt meg, a debreceni ref. egyház anyakönyvei szerint.

Miközben a biográfia befejező kötetét írja, újabb perlekedésen ment át. Ugyanis 1786 augusztusában Ritter Friedrich műfestőt és cívist perli azért, mert Ritter az ő és Fekete Jánosné Piac utca 236. sz. telkeiken levő épületek mellé és végébe mángorlóházat akart építeni. Ritter viszont felpanaszolta, hogy Wespzémi házának 8 ablaka néz az ő portájára, árnyékszéke is az ő udvarára szolgál. A tanács Ritternek az építkezést megengedte, de csak tűzfalal.” (Forrás: Debreceni Városi Levéltár, Tanácsai jelentések, Relatio-k, 1786)

³⁷ A szöveg eredetije: „Nomina Medicorum Hungariæ et Transsylvaniæ, quæ reliquo operi huic Biographico continuando argumenta suppenditare poterunt, sunt sequentia stb.” [„Magyar- és Erdélyország orvosainak azon névsora, amelyből ennek az életrajzi munkának a folytatásakor ki lehetne indulni, a következő...”]

³⁸ Hamberger, A. F. (1727–1750) jénai anatómia professzor és a 'Jenaischen gelehrte Zeitung' szerkesztője.

³⁹ „Claudit Wespzémi rivos, sat prata biberunt”

⁴⁰ Id. Révész Imre levele Eötvös Lajoshoz („Wespzém”, 1866, 1. sz. utóirat.)

⁴¹ „eleget ittak már a mezők...”

⁴² Magyar Kurir, 1799. évf. I. félév. 26. sz.

⁴³ Hermann Baas: Grundriss d. Gesch. d. Medizin. Stuttgart, 1876. p. 492, 546.